

прийняття нової її редакції, затвердити зміни на всеукраїнському референдумі, а потім приймати нову Конституцію. Цілком слушним є зауваження, що враховуючи відсутність норми в самій Конституції про спосіб прийняття нової редакції (що цілком виправдано з точки зору забезпечення стабільності, а з іншого боку – провокує виникнення безлічі питань), а також одноразове делегування установчої влади Верховній Раді України, обов'язковим є з'ясування уподобань народу щодо способу прийняття нової Конституції. Не для конкретного випадку, а взагалі, для того, щоб знову не повертатися до цього питання в разі потреби.

На референдумі за народною ініціативою, на вимогу 3 млн. громадян, може бути прийнята нова Конституція, внесені зміни до чинної чи прийнята нова редакція. Вчені не знаходять у законі відповіді на питання, яким чином буде розроблено текст, хто буде відповідальний за його розробку, за дотримання вимог конституційних положень. І врешті-решт, обговорюючи процедури та способи, ніхто не звертає увагу на той безсумнівний факт, що порядок прийняття нової Конституції України має бути встановлений конституційним законом, а закон, який регулює питання всеукраїнського референдуму, за своєю юридичною силою є звичайним законом. Це є порушенням приписів чинної Конституції.

У демократичній державі особливим захистом від узурпації з боку держави має користуватися народний суверенітет. Вся довіра конституції заснована на твердженні, що носії влади не тільки не будуть, але і не зможуть зловживати нею. Одна з найголовніших переваг вільного правління полягає у вихованні розуму і почуттів народу, яке проходить в найглибші його верстви, коли його закликають для участі в діях, які охоплюють безпосередньо великі інтереси. Звичайно, закріпити в законі право – не означає встановити механізм його реалізації. Для реальної ефективності прописаних народних ініціатив необхідно не лише гармонізувати положення законів між собою і не дозволити прогалинам діяти на користь влади, а й на практиці чітко розмежувати компетенцію представницького органу, Президента України, надаючи безумовну перевагу народу.

С. І. Палешник,

аспірант кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ДОКТРИНАЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Зазвичай у правовій літературі доктринальне тлумачення норм права – це один із видів неофіційного, тобто необов'язкового тлумачення, що дається вченими-юристами в наукових публікаціях, монографіях, коментарях до законів

тощо. Однак, сьогодні багато хто із вчених-юристів стали депутатами Верховної Ради, суддями вищих судів, увійшли до виконавчих органів державної влади різних рівнів, а також до органів місцевого самоврядування, отже самі стали безпосередньо здійснювати правотворчість і правозастосування, створюючи свої власні підходи до доктринального тлумачення.

Така їх участь у певній мірі розмиває об'єктивно існуючу межу між ними і юристами-практиками. Усе це породжує низку проблем, що потребують свого вирішення. Так як багато вчених-юристів займають посади у судових органах, то виникає необхідність у співвідношенні доктринального тлумачення із офіційним судовим тлумаченням. Так, член Конституційного Суду України чи суддя будь-якого із загальних судів може мати науковий ступінь або вчене звання, займатися водночас і науковою, і практичною діяльністю. Відповідно результати його наукових пошуків можуть знаходити відображення у його тлумаченні закону, що здійснюється у зв'язку із суддівською діяльністю, і, навпаки, у своїх наукових пошуках він може враховувати свій практичний досвід. Виходить, таке тлумачення одночасно можна віднести або до офіційного та доктринального, або до доктринального та професійного.

Саме це спонукало окремих авторів прийти до висновку, що доктринальне тлумачення за формою може бути як офіційним, так і неофіційним. Так, В. В. Лазарев зазначає, що у тій своїй частині, у якій доктринальне тлумачення права лежить в основі офіційного тлумачення, воно є офіційним доктринальним тлумаченням права. Ті ж наукові інтерпретації тлумачення права, що не були сприйняті і відбиті в актах офіційного тлумачення права, необхідно віднести до неофіційного доктринального тлумачення права. До схожого висновку доходить і Г. М. Надежин. Він вказує на те, що якщо суб'єкт доктринального тлумачення інтерпретує норму права і результат носить обов'язковий характер, то таке тлумачення буде офіційним за формою вираження і доктринальним за змістом, тобто офіційно-доктринальним. І навпаки: тлумачення права буде неофіційно-доктринальним, якщо його результат не буде мати імперативного характеру.

Однак не всі автори ототожнюють доктринальне тлумачення із офіційним судовим тлумаченням. Наприклад, П. О. Недбайло взагалі не виділяє такого виду тлумачення як доктринальне, оскільки, на його думку, офіційне тлумачення завжди спирається на наукові дані. Але з таким твердженням важко погодитись, оскільки офіційне судове тлумачення не завжди містить під собою наукове підґрунтя. Вважається, що особа, яка має вищу юридичну освіту володіє і достатніми науковими знаннями. Проте не всі судді володіють необхідним обсягом знань і навичок у сфері тлумачення норм права, хоч серед них є чимало осіб із науковими ступенями кандидата і доктора юридичних наук чи званнями професора. В цьому полягає ще одна проблема під час здійснення доктринального тлумачення, оскільки суддями здійснюється імітація науковості, а не її реальна присутність під час здійснення ними тлумачення.

У процесі здійснення доктринального тлумачення суддям перш за все необхідно опанувати необхідний обсяг наукових знань у правовій сфері, а також сучасними науковими методами пізнання соціально-правових явищ. Вища юридична освіта для здійснення повного і якісного доктринального тлумачення явно буде недостатньою. Саме тому судді завжди повинні підвищувати свій професійний та науковий рівень і постійно слідкувати за розвитком правової науки та її здобутками. Однак у зв'язку із великим навантаженням на суддів це зробити досить нелегко.

Із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказана проблема була частково вирішена законодавцем. Відповідно до статті 46 цього Закону при Верховному Суді України створено науково-консультативну раду з числа висококваліфікованих фахівців у галузі права для попереднього розгляду проектів постанов Пленуму Верховного Суду України стосовно надання висновків щодо проектів законодавчих актів та з інших питань діяльності Верховного Суду України. За результатами розгляду науково-консультаційних питань Рада більшістю голосів присутніх на засіданні приймає мотивовані рекомендації. З практики відомо, що доктринальне тлумачення окремих вчених, які є членами цієї ради, має авторитетне значення для суддів. Нажаль, такі рекомендації у більшості випадків мають неубов'язковий характер, тому суддя може прислухатись до них або просто знехтувати ними.

Під час здійснення офіційного доктринального тлумачення судді повинні використовувати усі способи тлумачення норм права. Їх дотримання дозволяє забезпечити струнку логічну структуру, системність та цілісність його результату. Крім того, вони повинні використовувати певні наукові розробки, результати дослідження конкретних проблем права і держави. Передусім це кандидатські та докторські дисертації, монографії, наукові статі, матеріали науково-практичних конференцій і т. д. Хоч вони безпосередньо можуть і не стосуватись тлумачення конкретних норм права, однак описані в таких дослідженнях правові та державні явища і сформульовані у них висновки, можуть сприяти з'ясуванню дійсного смислу відповідних норм права. Використання суддями такої кількості джерел і способів під час тлумачення норм права безперечно свідчить про науковий аналіз проблеми.

Звертаємо увагу на ще одну проблему, зумовлену наявністю в правовій науці з того самого питання різних позицій, теорій, ідей, у тому числі тих, що часто конкурують між собою та є взаємовиключними. Для суб'єкта тлумачення така ситуація є досить проблемною. Яку наукову позицію, ідею, теорію чи висновок він буде сприймати і використовувати у тлумаченні, вирішувати тому, хто несе юридичну відповідальність за розуміння правової норми і прийняття на її підставі аргументованого рішення. Усе це говорить про те, що доктринальне тлумачення є результатом творчих пошуків судді, зокрема у великій розбіжності думок щодо одного й того ж питання.

Найбільш повно творчий характер доктринального тлумачення проявляє себе під час офіційного тлумачення Конституції України та її законів Конституційним Судом України. Судова практика показує, що доктринальне тлумачення не завжди стає практично необхідним. Наприклад, під час тлумачення положення Конституції про момент набрання нею чинності чи щодо того, що конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, КСУ не обов'язково спирається на висновки з цих питань науковців.

Що стосується таких категорій, як верховенство права, соціальна, правова держава, зворотна дія законів, вето президента, дискретні повноваження, зміст і обсяг прав і свобод, речові права, власність, свобода договору і т. ін., що вживаються в Конституції і законах України, то визначення змісту цих понять та їх особливостей неможливе без використання наукових даних чи спеціальних наукових роз'яснень. Для прикладу можна навести Рішення від 6 квітня 2010 р. № 11-рп/2010 стосовно можливості окремих народних депутатів брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. Це рішення вже спирається на висновки науковців Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Львівського національного університету ім. Івана Франка та Одеської національної юридичної академії, що сприяло об'єктивності й науковості розгляду справи.

Отже, хоч роль доктринального тлумачення в судовій практиці і незначна, однак воно і досі залишається одним із найвищих ступенів праворозуміння і досить суттєво впливає на правозастосування. Тому, з метою найбільш глибоко усвідомлення змісту норм права і забезпечення їх ефективної реалізації в судовій практиці, доктринальне тлумачення має позбутись рекомендаційного характеру і отримати статус обов'язкового.

І. І. Петренко,

здобувач Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України

ВИКОРИСТАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ, ЩО НАБУЛИ СТАТУС ТВОРІВ СУСПІЛЬНОГО НАДБАННЯ

За загальними принципами авторського права, літературний твір є охоронюваним об'єктом за умови відповідності певним ознакам охороноздатності. Тому, будь-яке використання літературних творів, що є об'єктами авторського права, здійснюється лише з дозволу автора або інших суб'єктів авторських прав на них. При цьому, Законом України «Про авторське право і суміжні права» (надалі – Закон) в окремих випадках допускається вільне використання охоро-